Luento 2: Semanttiset peruskäsitteet

Sisältö

1. Mallit ja toteutuvuus
2. Pätevyys ja vastamallit
3. Looginen seuraavuus
4. Looginen ekvivalenssi
5. Peruskäsitteiden väliset yhteydet
6. Tietämyksen esittämisestä

1. MALLIT JA TOTEUTUVUUS

Määritelmä 3.1 Totuusjakelu $\mathcal{A} \subseteq \mathcal{P}$ on lauseen $\phi \in \mathcal{L}$ *malli*, jos ja vain jos $\mathcal{A} \models \phi$ (eli lause ϕ on tosi totuusjakelussa $\mathcal{A}$).

Esimerkki 3.2 Totuusjakelut $\mathcal{A}_1 = \{A\}, \mathcal{A}_2 = \{B\}$ ja $\mathcal{A}_3 = \{A, B\}$ ovat malleja lauseelle $A \lor B$, mutta $\mathcal{A}_4 = \emptyset$ ei ole. ■

Määritelmä 3.3 Totuusjakelu $\mathcal{A} \subseteq \mathcal{P}$ on lausejoukon $\Sigma \subseteq \mathcal{L}$ *malli* (merkitään $\mathcal{A} \models \Sigma$), jos ja vain jos $\mathcal{A} \models \phi$ kaikille lauseille $\phi \in \Sigma$.

Lausejoukon Σ mallien joukko $\mathrm{Mod}(\Sigma) = \{\mathcal{A} \subseteq \mathcal{P} \mid \mathcal{A} \models \Sigma\}$.

- Olkoon $\mathrm{At}(\phi)$ lauseen ϕ atomisten lauseiden joukko.
- Selvitettäessä lauseen $\phi \in \mathcal{L}$ malleja voidaan rajoittua totuusjakeluihin $\mathcal{A} \subseteq \mathrm{At}(\phi) \subseteq \mathcal{P}$.
- Vastaavasti lausejoukolle $\Sigma \subseteq \mathcal{L}$, $\mathrm{At}(\Sigma) = \bigcup_{\phi \in \Sigma} \mathrm{At}(\phi)$.

Esimerkki

Esimerkki 3.4 Olkoon $\mathcal{P} = \{P, L, K\}$. Laaditaan lamppuesimerkin lausejoukolle $\Sigma = \{\neg P \to \neg L, P \to (L \leftrightarrow K)\} \subseteq \mathcal{L}$ totuustaulukko:

P	L	K	$\neg P$	$\neg L$	$\neg P \to \neg L$	$L \leftrightarrow K$	$P \to (L \leftrightarrow K)$
T	T	T	E	E	$\boxed{T}$	T	$\boxed{T}$
T	T	E	E	E	T	E	E
T	E	T	E	T	T	E	E
T	E	E	E	T	$\boxed{T}$	T	$\boxed{T}$
E	T	T	T	E	E	T	T
E	T	E	T	E	E	E	T
E	E	T	T	T	$\boxed{T}$	E	$\boxed{T}$
E	E	E	T	T	$\boxed{T}$	T	$\boxed{T}$

$\Longrightarrow$ Malleja ovat $\mathcal{A}_1 = \{P, L, K\}$, $\mathcal{A}_2 = \{P\}$, $\mathcal{A}_3 = \{K\}$ ja $\mathcal{A}_4 = \emptyset$. ■

Toteutuvuus

Määritelmä 3.5 Lause $\phi \in \mathcal{L}$ (tai lausejoukko $\Sigma \subseteq \mathcal{L}$) on *toteutuva*, jos ja vain jos ainakin yksi totuusjakelu $\mathcal{A} \subseteq \mathcal{P}$ on sen malli.

- *Toteutumattomalla* lauseella/lausejoukolla ei ole yhtään mallia.
- Toteutuvuutta voidaan tutkia lauseelle $\phi \in \mathcal{L}$ (vaihtoehtoisesti lausejoukolle $\Sigma \subseteq \mathcal{L}$) laaditusta totuustaulukosta.

Esimerkki 3.7 Lausejoukolle $\Sigma = \{A \lor B, A \lor \neg B, \neg A \lor B, \neg A \lor \neg B\}$:

A	B	$\neg A$	$\neg B$	$A \lor B$	$A \lor \neg B$	$\neg A \lor B$	$\neg A \lor \neg B$
T	T	E	E	$\boxed{T}$	$\boxed{T}$	$\boxed{T}$	E
T	E	E	T	$\boxed{T}$	$\boxed{T}$	E	$\boxed{T}$
E	T	T	E	$\boxed{T}$	E	$\boxed{T}$	$\boxed{T}$
E	E	T	T	E	$\boxed{T}$	$\boxed{T}$	$\boxed{T}$

Rajoiteohjelmointi

Esimerkki 3.8 Tarkastellaan oheisen kuvan mukaisen kartan värittämistä kolmella eri värillä siten, että vierekkäisillä alueilla on eri värit. Oheiset lauseet kuvaavat *kolmiväritystä* vastaavat rajoitteet:

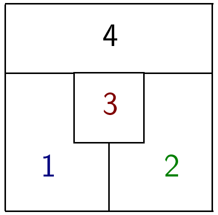

Jokaiselle alueelle i värin valitsevat lauseet:

$P_i \lor V_i \lor S_i$,

$\neg(P_i \land V_i)$, $\neg(V_i \land S_i)$ ja $\neg(S_i \land P_i)$.

Jokaiselle alueparille $\langle i, j\rangle$ $(i < j)$ rajoitteet:

$\neg(P_i \land P_j)$, $\neg(V_i \land V_j)$ ja $\neg(S_i \land S_j)$.

Totuusarvojakeluja (mallikandidaatteja) on yhteensä $2^{12} = 4096$ kpl!

Lausejoukko on toteutumaton $\Longrightarrow$ *kolmiväritys on mahdoton*. ■

2. PÄTEVYYS JA VASTAMALLIT

Määritelmä 3.9 Lause $\phi \in \mathcal{L}$ on *pätevä* (merkitään $\models \phi$), jos $\mathcal{A} \models \phi$ kaikille totuusjakeluille $\mathcal{A} \subseteq \mathcal{P}$.

Esimerkki Olkoon $\mathcal{P} = \{A\}$ ja $\mathcal{L}$ vastaava kieli. Lause $A \lor \neg A \in \mathcal{L}$ on pätevä, koska $A \lor \neg A$ on tosi totuusjakeluissa $\mathcal{A}_1 = \emptyset$ ja $\mathcal{A}_2 = \{A\}$. ■

Vastamallit: Tarkastellaan mielivaltaista lausetta $\phi \in \mathcal{L}$:

- Jos $\models \phi$, niin $\mathcal{A} \models \phi$ kaikille totuusjakeluille $\mathcal{A} \subseteq \mathcal{P}$.
- Muutoin $\not\models \phi$ eli löytyy totuusjakelu $\mathcal{A} \subseteq \mathcal{P}$ siten, että $\mathcal{A} \not\models \phi$.

Jälkimmäisessä tapauksessa kutsumme totuusjakelua $\mathcal{A}$ *vastamalliksi* (tai vastaesimerkiksi) lauseen ϕ pätevyydelle.

Pätevyyden tutkiminen

- Pätevälle lauseelle $\phi \in \mathcal{L}$ muodostettuun totuustaulukkoon tulee lauseen ϕ sarakkeen jokaiselle riville totuusarvo T.

Esimerkki 3.11 Ovatko $A \land B \rightarrow A$ ja $A \lor B \rightarrow A$ päteviä?

A	B	$A \land B$	$A \land B \rightarrow A$	$A \lor B$	$A \lor B \rightarrow A$
T	T	T	$\boxed{T}$	T	T
T	E	E	$\boxed{T}$	T	T
E	T	E	$\boxed{T}$	T	$\boxed{E}$
E	E	E	$\boxed{T}$	E	T

$\Longrightarrow$ $A \land B \rightarrow A$ on pätevä, mutta $A \lor B \rightarrow A$ ei $(\mathcal{A} = \{B\})$. ■

3. LOOGINEN SEURAAVUUS

Määritelmä 3.12 Lause $\phi \in \mathcal{L}$ on lausejoukon $\Sigma \subseteq \mathcal{L}$ *looginen seuraus* (merkitään $\Sigma \models \phi$), jos ja vain jos $\mathcal{A} \models \phi$ kaikille $\mathcal{A} \in \mathrm{Mod}(\Sigma)$.

Väite 3.17 Jos lause $\phi \in \mathcal{L}$ on pätevä (eli $\models \phi$), niin $\Sigma \models \phi$ mille tahansa lausejoukolle $\Sigma \subseteq \mathcal{L}$.

- *Vastamalleja* käytetään myös loogisen seuraavuuden yhteydessä:

  Jos $\Sigma \not\models \phi$, lausejoukolla Σ on malli $\mathcal{A}$ siten, että $\mathcal{A} \not\models \phi$.

- Loogista seuraavuutta voidaan tutkia lausejoukolle $\Sigma \cup \{\alpha\}$ (tai $\Sigma \cup \{\neg\alpha\}$) muodostetusta totuustaulukosta.

Esimerkki

Esimerkki 3.16 Tutkitaan, onko lause $\neg L \vee K$ looginen seuraus lamppuesimerkin lausejoukolle $\Sigma = \{P \rightarrow (L \leftrightarrow K), \neg P \rightarrow \neg L\}$:

P	L	K	$\neg P$	$\neg L$	$\neg P \rightarrow \neg L$	$L \leftrightarrow K$	$P \rightarrow (L \leftrightarrow K)$	$\neg L \vee K$
T	T	T	E	E	T	T	T	$\boxed{T}$
T	T	E	E	E	T	E	E	E
T	E	T	E	T	T	E	E	T
T	E	E	E	T	T	T	T	$\boxed{T}$
E	T	T	T	E	E	T	T	T
E	T	E	T	E	E	E	T	E
E	E	T	T	T	T	E	T	$\boxed{T}$
E	E	E	T	T	T	T	T	$\boxed{T}$

$\Longrightarrow \Sigma \models \neg L \vee K.$ ■

Loogisten seurauksien ominaisuuksia

Määritelmä 3.18 Lausejoukon $\Sigma \subseteq \mathcal{L}$ loogisten seurausten joukko on $\mathrm{Cn}(\Sigma) = \{\phi \in \mathcal{L} \mid \Sigma \models \phi\}$.

- Loogisten seuraavuuksien joukko on aina ääretön.
- Lausejoukkon $\mathrm{Cn}(\Sigma)$ voidaan pitää joukon loogisena sulkeumana, koska operaatiolla $\mathrm{Cn}(\cdot)$ on *sulkeumaoperaattorin* ominaisuudet.

Väite 3.19 Mille tahansa lausejoukoille Σ, Σ_1 ja Σ_2 pätee:

1. $\Sigma \subseteq \mathrm{Cn}(\Sigma)$.
2. Jos $\Sigma_1 \subseteq \Sigma_2$, niin $\mathrm{Cn}(\Sigma_1) \subseteq \mathrm{Cn}(\Sigma_2)$ (monotonisuus).
3. $\mathrm{Cn}(\mathrm{Cn}(\Sigma)) = \mathrm{Cn}(\Sigma)$ (sulkeuma).

4. LOOGINEN EKVIVALENSSI

Määritelmä 3.20 Lauseet $\phi \in \mathcal{L}$ ja $\psi \in \mathcal{L}$ ovat *loogisesti ekvivalentit* (merkitään $\phi \equiv \psi$), jos ja vain jos kaikille totuusjakeluille $\mathcal{A} \subseteq \mathcal{P}$ pätee: $\mathcal{A} \models \phi \iff \mathcal{A} \models \psi$.

Väite 3.22 Kaikille $\phi, \psi \in \mathcal{L}$, $\phi \equiv \psi \iff \mathrm{Mod}(\{\phi\}) = \mathrm{Mod}(\{\psi\})$.

Esimerkki 3.24 Tutkitaan, ovatko $A \rightarrow B$ ja $\neg B \rightarrow \neg A$ ekvivalentit:

A	B	$\neg A$	$\neg B$	$A \rightarrow B$	$\neg B \rightarrow \neg A$
T	T	E	E	T	T
T	E	E	T	E	E
E	T	T	E	T	T
E	E	T	T	T	T

Lausejoukkojen tapaus

Määritelmä 3.27 Lausejoukot $\Sigma_1 \subseteq \mathcal{L}$ ja $\Sigma_2 \subseteq \mathcal{L}$ ovat *loogisesti ekvivalentit* (merkitään $\Sigma_1 \equiv \Sigma_2$), jos ja vain jos kaikille totuusjakeluille $\mathcal{A} \subseteq \mathcal{P}$ pätee: $\mathcal{A} \models \Sigma_1 \iff \mathcal{A} \models \Sigma_2$.

Väite 3.28 Kaikille $\Sigma_1, \Sigma_2 \subseteq \mathcal{L}$, $\Sigma_1 \equiv \Sigma_2 \iff \mathrm{Mod}(\Sigma_1) = \mathrm{Mod}(\Sigma_2)$.

- Väite 3.28 antaa tavan verifioida ekvivalenssi $\Sigma_1 \equiv \Sigma_2$.
- Toinen mahdollisuus on suorittaa lauseiden *ristiintarkistus*:
  1. todetaan, että $\Sigma_1 \models \sigma_2$ kaikille lauseille $\sigma_2 \in \Sigma_2$ ja
  2. todetaan, että $\Sigma_2 \models \sigma_1$ kaikille lauseille $\sigma_1 \in \Sigma_1$.
- Totuustaulukoilla nämä menettelyt ovat jokseenkin samat.

Esimerkki

Esimerkki 3.29 Kirjoitetaan lamppuesimerkin järjestelmälle vaihtoehtoinen määritelmä $\Sigma' = \{L \rightarrow P, P \wedge L \rightarrow K, P \wedge K \rightarrow L\}$.

P	L	K	$L \rightarrow P$	$P \wedge L$	$P \wedge L \rightarrow K$	$P \wedge K$	$P \wedge K \rightarrow L$
T	T	T	$\boxed{T}$	T	$\boxed{T}$	T	$\boxed{T}$
T	T	E	T	T	E	E	T
T	E	T	T	E	T	T	E
T	E	E	$\boxed{T}$	E	$\boxed{T}$	E	$\boxed{T}$
E	T	T	E	E	T	E	T
E	T	E	E	E	T	E	T
E	E	T	$\boxed{T}$	E	$\boxed{T}$	E	$\boxed{T}$
E	E	E	$\boxed{T}$	E	$\boxed{T}$	E	$\boxed{T}$

$\Longrightarrow$ $\mathrm{Mod}(\Sigma') = \mathrm{Mod}(\Sigma)$, $\Sigma' \equiv \Sigma$ ja $\mathrm{Cn}(\Sigma') = \mathrm{Cn}(\Sigma)$. ■

5. PERUSKÄSITTEIDEN VÄLISET YHTEYDET

Kaikille lauseille $\phi, \psi \in \mathcal{L}$ ja lausejoukoille $\Sigma \subseteq \mathcal{L}$:

Väite 3.33	$\phi \equiv \psi \iff \models \phi \leftrightarrow \psi$
Väite 3.34	$\models \phi \iff \phi \equiv A \vee \neg A$
Väite 3.35	$\models \phi \iff \emptyset \models \phi$
Väite 3.36	$\{\phi_1, \ldots, \phi_n\} \models \phi \iff \models \phi_1 \wedge \cdots \wedge \phi_n \rightarrow \phi$
Väite 3.37	$\Sigma \models \phi \iff \Sigma \cup \{\neg\phi\}$ on toteutumaton.
Seurauslause 3.38	$\models \phi \iff \neg\phi$ on toteutumaton

➤ Edellä esitetyt yhteydet mahdollistavat lauselogiikan päättelyongelmien väliset *muunnokset*.

6. TIETÄMYKSEN ESITTÄMISESTÄ

➤ Jokainen lausejoukko Σ määrittää joukon $\mathrm{Mod}(\Sigma)$ *malleja*, eli totuusjakeluja $\mathcal{A}$, joille pätee $\mathcal{A} \models \Sigma$ (siis $\mathcal{A} \models \phi$ kaikille $\phi \in \Sigma$).

➤ Mallien joukko $\mathrm{Mod}(\Sigma)$ puolestaan määrää loogisten seurauksien joukon $\mathrm{Cn}(\Sigma) = \{\phi \in \mathcal{L} \mid \Sigma \models \phi\} = \bigcap_{\mathcal{A} \in \mathrm{Mod}(\Sigma)} \{\phi \in \mathcal{L} \mid \mathcal{A} \models \phi\}$.

➤ Atomisten lauseiden joukkoon $\mathcal{P}$ perustuvia lausejoukkoja $\Sigma \subseteq \mathcal{L}$ voidaan olennaisesti määritellä $2^{2^{|\mathcal{P}|}}$ erilaista.

Esimerkki 3.39 Lamppuesimerkin lausejoukolle

$$\Sigma = \{\neg P \rightarrow \neg L, P \rightarrow (L \leftrightarrow K)\} \subseteq \mathcal{L}$$

todettiin mallit $\mathcal{A}_1 = \{P, L, K\}$, $\mathcal{A}_2 = \{P\}$, $\mathcal{A}_3 = \{K\}$ ja $\mathcal{A}_4 = \{\}$.

Esimerkki 3.40 Lamppuesimerkissä lausejoukon Σ loogisten seurausten joukko on $\mathrm{Cn}(\Sigma) = \{\neg L \vee K, L \rightarrow P \wedge K, \neg P \vee P, \ldots\}$.

Tavoite

Tietämyksen esittämisen perusongelma on rajata mallien joukko sopivilla lauseilla siten, että saadaan halutut loogiset seuraukset.

➤ Lähtökohtana olevan tyhjän lausejoukon $\emptyset$ malleja ovat kaikki totuusjakelut. Täten $\mathrm{Cn}(\emptyset)$ on pätevien lauseiden joukko.

➤ Lauseiden lisääminen karsii mahdollisesti mallien joukkoa ja kasvattaa loogisten seurausten joukkoa *(monotonisuus)*.

➤ Ääritapauksena Σ voi tulla *ristiriitaiseksi* eli *toteutumattomaksi* (liikaa vaatimuksia), jolloin $\mathrm{Mod}(\Sigma) = \emptyset$ ja $\mathrm{Cn}(\Sigma) = \mathcal{L}$.

Esimerkki 3.43 Lamppuesimerkissä $\Sigma \not\models L \leftrightarrow K$, mutta lisäämällä lause P saadaan $\Sigma \cup \{P\} \models L \leftrightarrow K$. Sen sijaan lausejoukko $\Sigma \cup \{L, P \underline{\vee} K\}$ on ristiriitainen/toteutumaton.

TAVOITTEET

- Ymmärrät mallin käsitteen sekä mallien roolin tietämyksen esittämisessä (kytkentä mallien ja kuvattavan järjestelmän välillä).
- Hallitset semanttisten peruskäsitteiden *toteutuvuus*, *pätevyys*, *looginen seuraavuus* ja *looginen ekvivalenssi* määritelmät.
- Tiedät, miten vastaavat loogiset päättelytehtävät ovat suoritettavissa totuustaulukkojen avulla.
- Osaat tarvittaessa suorittaa loogisten päättelytehtävien välisiä muunnoksia (esim. ajatellen toteutuvuustarkistimen käyttöä).
- Osaat todistaa peruskäsitteitä koskevia yksinkertaisia väittämiä.

PÄIVÄN PÄHKINÄ

Olkoon $\mathcal{L}$ atomisten lauseiden joukkoon $\mathcal{P}$ perustuva kieli.

- Olkoon $\Sigma \subseteq \mathcal{L}$ lausejoukko, jolla on yksikäsitteinen malli eli $\mathrm{Mod}(\Sigma) = \{\mathcal{A}\}$ jollekin totuusjakelulle $\mathcal{A}$.
- Todista alla annettu väite, jonka perusteella kaikille $\phi \in \mathcal{L}$, joko $\phi \in \mathrm{Cn}(\Sigma)$ tai $\neg\phi \in \mathrm{Cn}(\Sigma)$ (muttei molemmat; vrt. väite 2.11).
- Anna vastaesimerkki lauseeksi ϕ, jonka perusteella lamppuesimerkille laaditulla määritelmällä ei ole tätä ominaisuutta.

Väite Jos $\mathrm{Mod}(\Sigma) = \{\mathcal{A}\}$, niin kaikille lauseille $\phi \in \mathcal{L}$,

1. $\phi \in \mathrm{Cn}(\Sigma) \iff \mathcal{A} \models \phi$ ja
2. $\neg\phi \in \mathrm{Cn}(\Sigma) \iff \mathcal{A} \not\models \phi$.